

**NOVINKY VE VÝVOJI EVROPSKÉHO AUTOR-
SKÉHO PŘÁVA A JEHO
DŮSLEDKY PRO KNIHOVNY**

Barbara Schleihagen
ředitelka EBLIDA

1. Co je autorské právo?

Autorské právo existuje u původních literárních, uměleckých a vědeckých děl, která zahrnují romány, povídky, vědecká pojednání nebo příručky, hudební díla, díla výtvarného umění, filmy, dokumenty, ale také počítačové programy a databáze. Vlastník autorského práva má po omezené časové období výlučné právo užívat dílo, k němuž autorská práva vlastní. Ve většině národních zá-

konů na ochranu autorských práv jsou tato práva k využití definována pomocí souboru restriktivních opatření týkajících se práva rozmnožování, práva veřejného provozování a dalších specifických práv. Tato výlučná práva jsou omezena souborem zákonných výjimek, z nichž některé jsou mimořádně důležité pro knihovny. Pomocí těchto výjimek se vlády snaží dosáhnout rovnováhy mezi zájmy vlastníků autorských práv a zájmem široké veřejnosti o využívání autorských děl a v neposlední řadě i o tvorbu nových děl na základě děl existujících.

Hlavním cílem autorských práv je zajistit podněty pro tvořivost a napomoci zajištění dostupnosti děl pro ostatní uživatele. To znamená, že zákon zajišťuje autorovi ve většině případů ekonomickou návratnost jeho tvůrčí činnosti a dále mu dává možnost chránit své dílo před různými druhy zneužití.

Většina materiálů dostupných v knihovnách se skládá z děl chráněných zákony na ochranu autorských práv. To znamená, že knihovny musí mít buď svolení autora k užívání daného díla, nebo musí využívat výjimky z výlučného práva vlastníka práv, například výjimky týkající se osobního užití nebo užití pro výzkumné či vzdělávací účely.

2. Mezinárodní, evropské a národní právo

Autorská práva jsou zajišťována prostřednictvím národních zákonů. Tyto zákony poskytují ochranu autorských práv v rámci národního teritoria. Od roku 1886 slouží jako celosvětový rámec pro mezinárodní ochranu autorských práv Bernská úmluva. Ta stanoví určité minimální standardy ochrany autorských práv. Tuto Úmluvu signovalo více než 100 zemí, které jsou vázány jejími ustanoveními. Správu agendy související s Bernskou úmluvou zajišťuje specializovaná organizace - Světová organizace duševního vlastnictví (World Intellectual Property Organization - WIPO) se sídlem v Ženevě.

Množina výlučných práv k využití díla garantovaná na základě Bernské úmluvy není příliš rozsáhlá. Nejdůležitější je právo rozmnožování podle článku 9 odst.1 Bernské úmluvy.

“Autoři literárních a uměleckých děl chráněných touto úmluvou mají výlučné právo udílet svolení k rozmnožování těchto děl jakýmkoli způsobem nebo v jakékoli podobě.”

Toto právo rozmnožování může být omezeno v případě užití rozmnoženiny pro osobní, výzkumné nebo vzdělávací účely v souladu s článkem 9 odst. 2 Bernské úmluvy.

“Zákonodárstvím států Unie se vyhrazuje možnost dovolit rozmnožování těchto děl v určitých zvláštních případech, pokud takové rozmnožení nenarušuje normální využívání díla a nezpůsobuje neospravedlnitelnou újmu oprávněným zájmům autora.”

Třemi základními podmínkami tedy je, že rozmnoženina

1. je zhotovena v určitých zvláštních případech, 2. nenarušuje normální využívání díla a

3. nezpůsobuje neospravedlnitelnou újmu oprávněným zájmům autora.

Výše uvedené podmínky jsou známy pod názvem “tří-

stupňový test”. O přesném významu těchto podmínek a zejména o jejich aplikaci v digitálním prostředí se vedou zásadní diskuse.

Rozvoj nových médií a informačních technologií významným způsobem změnil prostředí mezinárodních autorských práv. Nyní je možné nejen uchovávat obrovské množství materiálů, ale i pořizovat neomezeně jejich rozmnoženiny bez sebemenší ztráty kvality. Významné ekonomické zájmy, které jsou ve hře, a lobbistická síla průmyslu stojícího na autorských právech měly obrovský vliv na vývoj národních a mezinárodních zákonů na ochranu autorských práv. Výsledkem přizpůsobování autorských práv novým technologiím jsou v EU Direktivy a nedávno přijatá Smlouva WIPO o autorských právech.

Instituce EU přijaly v letech 1991-1996 následující Direktivy:

- Direktiva o počítačových programech (1991)
- Direktiva o právech vypůjčování a nájmu (1992)
- Direktiva o trvání ochrany autorských práv (1993)
- Direktiva o ochraně osobních údajů (1995)
- Direktiva o právní ochraně databázi (1996)

Tyto Direktivy poskytují průmyslu stále větší ochranu přístupu k elektronickým informacím. Význam těchto Direktiv spočívá v tom, že musí být zapracovány do národních zákonů na ochranu autorských práv. Ve většině případů není možné měnit obsah Direktiv poté, co byly přijaty Radou ministrů EU, která je zastupujícím orgánem národních vlád.

3. Činnost knihovny, která může způsobit porušení zákona na ochranu autorských děl v elektronické podobě

Chtěla bych vám ukázat příklad nové činnosti knihovny, která může způsobit porušení zákona na ochranu autorských děl v elektronické podobě. V současnosti mají mnohé knihovny v úmyslu zdigitalizovat materiály, které mají v depozitářích, a vytvořit tak elektronické fondy svých materiálů. Jako další krok chtějí tento fond zpřístupnit vzdáleným uživatelům a/nebo chtějí zavést službu poskytování elektronických dokumentů. Právě tady začíná většina problémů s vlastníky autorských práv v elektronické oblasti. S ohledem na ekonomické zájmy týkající se služby poskytování elektronických dokumentů tvrdí většina nakladatelů, že tyto služby jsou přímou konkurencí “normálnímu využívání” díla (viz Bernská úmluva, článek 9 odst. 2).

Pokud určitá činnost nenarušuje normální využívání díla, je uživateli dovoleno pořízení kopie díla bez nutnosti vyžádat si svolení a platit autorský honorář. Elektronické prostředí změnilo pojetí termínu “normální využívání díla”. Mnohá velká nakladatelství začala sama provozovat služby poskytování elektronických dokumentů. To znamená, že provozování služeb poskytování elektronických dokumentů v oblasti časopiseckých článků nakladatelstvími se stalo součástí normálního využívání díla. Většina nakladatelství proto nyní tvrdí, že jakékoliv

služby poskytování elektronických dokumentů provozované knihovnami jsou v rozporu s normálním využíváním díla.

Evropská platforma uživatelů autorských děl (European Copyright User Platform - ECUP) nadefinovala, které služby elektronického knihovnictví by měly být i nadále povoleny jako výjimky z výlučného práva vlastníků autorských práv a které činnosti přímo konkurují činností nakladatelství. Projektem ECUP je Společná akce (Concerted Action) financovaná Evropskou komisí, DGXIIIIE-4, a koordinovaná EBLIDA.

Stanovisko ECUP je založeno na článku 9 odst. 2 Bernské úmluvy. Základní přístup spočívá v předefinování stávajících práv uživatelů platících v analogovém prostředí pro prostředí digitální. Výraz "normální využívání díla" v článku 9 odst. 2 Bernské úmluvy byl vyložen tak, že dovoluje knihovnám provozovat takové služby, které nekonkurují podobným službám či produktům dostupným od nakladatelství. Pokud tomu tak skutečně je, pak se ve vztahu k autorským právům musí uplatnit "práva uživatelů". Avšak pokud by například knihovna chtěla provést digitalizaci materiálu, který je elektronické podobě již k dispozici od nakladatele, pak by tato činnost byla v rozporu s normálním využíváním díla. Obdobně je tomu v případě, kdy knihovna dává k dispozici vzdálenému uživateli článek, který mohl uživatel získat od nakladatele. Pokud je určitá služba v rozporu s normálním využíváním díla, nemělo by to znamenat, že knihovny tuto službu nesmějí poskytovat. Znamená to pouze, že knihovny by měly za materiály zasláné uživatelům platit licenční poplatky vlastníkovu autorských práv.

Dále bylo potvrzeno, že veřejnost má právo očekávat - při neporušování autorských práv - že jí bude umožněno číst nebo nahlížet do veřejně šířených autorských děl, a to jak na místě, tak vzdáleně, a pořizovat kopie omezeného množství stránek elektronicky nebo v papírové podobě pro osobní potřebu a pro výzkumné nebo vzdělávací účely. Při neporušování autorských práv by mělo být knihovnám umožněno využívat elektronické technologie pro uchování autorských děl v jejich fondu, poskytovat místní přístup k elektronickým autorským dílům, poskytovat vzdálený přístup registrovaným uživatelům a poskytovat na místě kopie autorských děl v elektronické nebo papírové formě. Jak jsou tyto zásady brány v úvahu v nové legislativě na ochranu autorských práv?

4. Smlouva WIPO o autorských právech z roku 1996

V prosinci roku 1996 schválili zástupci 157 zemí novou Smlouvu WIPO o autorských právech pro mezinárodní ochranu autorských práv. Díky konstruktivnímu lobbování mezinárodní knihovnické komunity je tato Smlouva méně škodlivá pro budoucnost přístupu k informacím, než byl původní pracovní návrh a toto lobbování mělo za důsledek některé významné změny ve Smlouvě WIPO o autorských právech.

1. Změny v Preambuli Smlouvy

Do Preambuly Smlouvy byla zapracována následující

formulace:

"Smluvní strany, vědomy si potřeby udržet rovnováhu mezi právy autorů a zájmy široké veřejnosti, zejména pak vzdělávacími, výzkumnými, a možností přístupu k informacím, jak je odráží Bernská úmluva."

II. Právo rozmnožování

Navrhovaný článek týkající se práva rozmnožování byl nejvíce diskutovaným článkem během celé diplomatické konference WIPO. Jedním z důsledků tohoto článku by bývalo bylo, že i technické kopie v síti by byly chráněny autorským právem. Během konference bylo k tomuto článku navrhováno mnoho pozměňovacích návrhů. Nakonec byl tento článek vypuštěn a nahrazen následující formulací, která byla zahrnuta do článku 1.4 Smlouvy WIPO o autorských právech:

"Právo rozmnožování, jak je upraveno v článku 9 Bernské úmluvy, a dále uvedené výjimky se plně vztahují i na digitální rop středí, zejména pak na užití děl v digitální podobě. Uložení chráněného díla v digitální podobě v elektronickém médiu představuje rozmnoženinu podle článku 9 Bernské úmluvy."

Knihovnická komunita uvítala zejména první část této formulace. Před přijetím této Smlouvy bylo předmětem diskusí mezi knihovnickou komunitou a nakladatelským a vydavatelským průmyslem právě to, zda se výjimky z autorského práva pro osobní, výzkumné a vzdělávací účely vztahují také na digitální prostředí. Nová Smlouva WIPO o autorských právech tvoří základ pro rozšíření těchto "práv uživatelů" na digitální díla.

III. Článek o omezeních a výjimkách

Tento článek je pro knihovny zcela zásadní. Většina lobbistického úsilí byla vynaložena na dostatečné zajištění omezení a výjimek pro uživatele autorských (elektronických) děl. Nový článek 10 Smlouvy WIPO o autorských právech tato omezení a výjimky obsahuje. Umožňuje využití původních omezení a výjimek z autorských práv také pro digitální prostředí, přičemž bere v úvahu třístupňový test článku 9 odst. 2 Bernské úmluvy. Navíc umožňuje vytvoření nových výjimek a omezení odpovídajících prostředí digitálních sítí. Článek 10 zní následovně:

"(1) Smluvní strany mohou svým národním zákonodárstvím určit další omezení nebo výjimky z práv zaručených autorům literárních a uměleckých děl touto Smlouvou, a to v určitých zvláštních případech, které nenarušují normální využívání díla a nezpůsobují neospravedlnitelnou újmu oprávněným zájmům autora.

(2) Smluvní strany při uplatňování Bernské úmluvy omezí veškerá omezení nebo výjimky z práv, které jsou předmětem této Smlouvy, pouze na určité zvláštní případy, které nenarušují normální využívání díla a nezpůsobují neospravedlnitelnou újmu oprávněným zájmům autora." Schválená formulace zní následovně:

"Ustanovení článku 10 dovolují smluvním stranám převést a přiměřeně rozšířit pro digitální oblast omezení a výjimky ze svých národních zákonů, které byly shledány v souladu s Bernskou úmlouvou. Obdobně je třeba tato ustanovení vykládat tak, že dovolují smluvním stranám

navrhovat nové výjimky a omezení přiměřené prostředí digitálních sítí.

Článek 10 odst. 2 nerozšiřuje ani neomezuje rozsah využitelnosti omezení a výjimek stanovených Bernskou úmluvou."

5. Nová Direktiva EU o autorských právech

Evropská komise nyní pracuje na přijetí nové Direktivy, která je založena na Zelené knize o autorských právech v informační společnosti publikované v červenci 1995 (Com(95) 382 final) a na jejím Dodatku z listopadu 1996 (Com(96) 568 final). Direktiva se zabývá následujícími oblastmi:

- Právo rozmnožování
- Právo sdělování veřejnosti (Communication to the public right)
- Právní ochrana integrity technické identifikace a systémů ochrany
- Právo distribuce

Jedním z jejích cílů je implementace Smlouvy WIPO o autorských právech. Během Diplomatické konference WIPO se knihovnické lobby dostalo značné podpory ze strany delegátů ze zemí mimo Evropskou unii. S blížícími se diskusemi nad návrhem Direktivy se musí knihovnická komunita připravit na mnohem těžší úkol - přesvědčit členské státy Evropské unie o potřebě zachování rovnováhy v autorských právech v digitálním prostředí.

EBLIDA se domnívá, že navrhovaná Direktiva směřuje k omezení práv široké veřejnosti přistupovat k informacím tím, že uvaluje nepřiměřená omezení na veřejné a osobní užití autorských děl. EBLIDA má obavy zejména z následujících čtyř problémů:

1. Navrhovaná Direktiva by nedovolovala členským státům určit žádné jiné výjimky, než jich je několik málo výjimek explicitně vyjmenovaných v Direktivě. Členské státy by nemohly - tak, jak to umožňuje Smlouva WIPO o autorských právech - "převést a přiměřeně rozšířit pro digitální oblast omezení a výjimky ze svých národních zákonů, které byly shledány v souladu s Bernskou úmluvou". Navíc by navrhovaná Direktiva ponechala všechny vyjmenované výjimky (kromě jediné) pouze jako možnosti pro jednotlivé členské země. Výjimky by byly naprosto neharmonizované a bez jakékoliv záruky toho, že budou převzaty do národních zákonů pro zachování přiměřené rovnováhy v autorských právech. EBLIDA sdílí tyto obavy spolu s dalšími evropskými asociacemi zastupujícími evropské spotřebitele, postižené osoby, vzdělávací průmysl a průmysl spotřební elektroniky, a proto aktivně podporuje Evropskou kampaň za poctivé zvyklosti v autorských právech (European Fair Practices in Copyright Campaign - EFPICC).
2. Návrh Direktivy by omezil stávající zákonné výjimky upravující pořizování kopií pro zvláštní účely na pouhé dvě výjimky, a to na "ilustraci pro výuku nebo vědecký výzkum". Toto vymezení je příliš úzké. Stávající poctivé zvyklosti (fair practices) v pořizování kopií in-

formací pro nekomerční osobní užití, výuku nebo výzkum nemají nic společného s komerčním pirátstvím. Neexistuje žádný důvod pro to, aby při našem vstupu do informační společnosti byly uznávané "důležité hodnoty společnosti, jako je výzkum, vzdělávání a přístup k informacím" zavrženy.

3. Navrhovaná Direktiva by postavila mimo zákon jakékoliv obcházení systémů správy práv a systémů zabraňujících kopírování, a to i v případech zcela legálních motivů, které nejsou v rozporu se zákonem. Zařízení by mohlo prostě zablokovat jakýkoliv pokus o přístup k informaci bez zaplacení příslušného poplatku a nikdo by se nemohl dostat ani k tomu, aby mohl nahlédnout do této informace, natož pak si pořídit kopii pro zvláštní účel, který byl vyjmut z autorského práva.
4. V nové Direktivě neexistují ustanovení, která by zajistila, že smluvní právo nemůže změnit ustanovení autorského práva, podobně jako je tomu v Direktivě o databázích. Ve smlouvě nebo licenčním ujednání by veškeré zákonné výjimky mohly být snadno ignorovány. V prostředí, kde je možné získat monopol na informace, by se spotřebitelé a knihovny mohli snadno dostat do situace, kdy by jim bylo téměř znemožněno jakékoliv vyjednávání a stávali by se vazaly standardních smluv vlastníků práv, přičemž tyto smlouvy by mohly negovat veškeré výjimky.

Jedná se o závažné problémy, kterými je vhodné a nutné se zabývat.

Za prvé je třeba, aby Direktiva obsahovala závazný seznam minimálních výjimek beroucí v úvahu různé právní tradice členských zemí tím, že jim dovolí dodatečně zahrnout výjimky z autorského práva, které jsou tradičně dovoleny národními legislativami a jsou v souladu s Bernskou úmluvou. Tímto způsobem by byla zajištěna alespoň minimální úroveň harmonizace očekávání vyplývajících z poctivých zvyklostí (fair practice expectations).

Za druhé je třeba zrevidovat článek 5.3 Direktivy, který by dovolil členským státům určit výjimky pro pořizování kopií pro výchovné, vzdělávací, výzkumné a osobní účely, což je ospravedlněno poctivými zvyklostmi zavedenými v oblasti pořizování kopií.

Za třetí je třeba revidovat text Direktivy týkající se technologických opatření. Tato revize by měla být založena na článku 11 Smlouvy WIPO o autorských právech. Je nutné, aby bylo dovoleno obcházení technických opatření pro činnosti dovolené zákonem nebo vlastníky autorských práv. Jediné, co by mělo být nezákonné, je sestavení zařízení s jasným úmyslem umožnit obcházení příslušných opatření za účelem porušení zákona. Totéž by se mělo vztahovat i na jednotlivce, kteří by měli být trestáni pouze pokud úmyslně obejdou systémy ochrany autorských práv za účelem porušení zákona. Přitom je třeba, aby při využívání technických systémů byla zajištěna ochrana soukromí občanů.

Za čtvrté je třeba do Direktivy zapracovat nový článek podobný článku 1 S Direktivy o databázích, který

zajišťuje, že jakákoliv smluvní ujednání, která by byla v rozporu s výjimkami v této Direktivě, budou zrušena a brána za neplatná. Je zcela nezbytné, aby bylo zajištěno zákonné ustanovení výjimek, které jsou platné ve všech zemích Evropské unie, tak, aby umožněný přístup k informacím a pořizování kopií pro osobní, vzdělávací a výzkumné účely nemohly být potlačeny smluvními ujednáními.

Nyní je třeba, aby se knihovníci zaktivizovali a zabránili vzniku situace, kdy by uživatelům nebyl dán zákonný přístup k informacím a nebylo jim tak umožněno využívat výhod informační společnosti.

7. září 1998